

van Antwerpen, Lode Craeybeckx, oud-stagiaire van Mr. Jules Franck nam het woord en sprak een diepgevoelde rede uit om hulde te brengen aan zijn patroon, waarna nog het woord werd gevoerd door de voorzitters der beide conferenties.

Dat tijdens al deze spreekbeurten Mevrouw Franck, die op het banket aanwezig was, niet werd vergeten, spreekt vanzelf. En er werd terdege op gewezen welke sterke steun zij steeds voor haar echtgenoot geweest is en hoe dankbaar de Antwerpse confraters haar zijn omdat zij steeds zo offervaardig haar echt-

genoot had aangemoedigd en geholpen in het vervullen zijner oneindig vele verplichtingen ten opzichte van de balie, van zijn confraters, van zijn vrienden.

Het Rechtskundig Weekblad is gelukkig zijn gelukwensen te voegen bij de vele die Mr. Jules Franck hebben bereikt ter gelegenheid van zijn gouden beroepsjubileum en het is onze meest oprechte wens dat de jubilaris nog vele jaren de functie van voorzitter van onze beheerraad zal kunnen blijven uitoefenen.

De Redactie

VLAAMS PLEITGENOOTSCHAP BIJ DE BALIE TE BRUSSEL

Plechtige openingszitting van 10 december 1955

HET EEUWIG EDICT VAN 1611

Rede uitgesproken door Mr. Albert RAPORT

In de vroege morgen van 13 september 1598, de metten waren pas begonnen in de kerk van het Escorial, stierf Filips de Tweede, koning van Spanje en vorst van de Nederlanden.

Vijf maanden voordien had hij te Madrid de koninklijke akte ondertekend waarbij hij afstand deed van zijn soevereiniteit over de Zeventien Provinciën, en het bewind over de Lage Landen overdroeg aan zijn oudste dochter de Infante Isabella Clara Eugenia, met het oog op haar voorgenomen huwelijk met Albrecht, aartshertog van Oostenrijk, die sedert 11 februari 1596 te Brussel het hoge ambt van luitenant-gouverneur en kapitein-generaal van de Nederlanden uitoefende.

Filips II, men mag ervan overtuigd zijn, had deze beslissing niet met licht gemoed genomen. Het was evenwel de enige oplossing om de Nederlanden tot rust te brengen. Sedert tientallen jaren hadden deze gewesten hem ononderbroken arbeid en zwaar leed gebracht; zijn schatkist was bezwaard door de vele schulden welke de troebelen sedert het vertrek van de goevernante-generaal Margareta van Parma hadden veroorzaakt; de beste tercios van de Spaanse legermacht, samen met hun bekwame veldheren, waren in de strijd teloor gegaan. Alle hoop op een hereniging van de Zeventien Provinciën scheen reddeloos te zijn verloren sedert de mislukking van de Pacificatie van Gent en de aanhoudende taaië weerstand van de provincies der Unie van Utrecht; de hervorming in het nieuwe geloof kon niet tot staan worden gebracht ondanks de strenge en soms wrede plakaten op de ketterij; de onhandige hertog van Alva had, in naam van zijn doorluchtige vorst, de oude tradities van het Nederlandse Volk verpletterd en het particularisme op de spits gedreven.

De Koning wist echter dat « le vray chemin pour parvenir à une bonne et solide Paix et se délivrer d'une si ennuyeuse Guerre, de laquelle ils ont été travaillés pas si long espace d'années » (1) voor de Nederlanden alleen kon worden gevonden in de aanwezigheid ter plaatse van de soeverein, want « ...le plus grand seur qui peut advenir à nos Pays est de se trouver regy et gouverné à la veue et par la présence de son Prince et Seigneur naturel » (2).

De oorlog tussen Noord en Zuid woedde echter nog geruime tijd voort. Toch kon in 1609 een wapenstilstand worden ondertekend en trad een korte periode van rust in, gekend in de geschiedenis als het Twaalfjarig Bestand. De voorlopige vrede keerde

in de Nederlanden weer; de hereniging van de Zeventien Provinciën van Keizer Karel onder het gezag van één vorstehuis ging evenwel voor immer verloren. Gedurende twaalf jaren zal het de Aartshertogen, onze soevereine vorsten, gegund zijn de aandacht te wijden aan de politieke, culturele en godsdienselijke heropstanding van de zuidelijke provincies, de Katholieke Nederlanden.

. . .

Nuttig is het, voor het goede begrip van deze uiteenzetting, op uiterst bondige wijze de hoofdtrekken van de staatsinrichting in de Zuidelijke Nederlanden bij de aanvang van de 17de eeuw in herinnering te brengen.

Aan het hoofd van onze provincies stonden, als opperste gezag, de Aartshertogen zelve, dragers van alle bevoegdheid op wetgevend, uitvoerend en rechterlijk gebied. In deze hoge taak werden zij bijgestaan door centrale lichamen: de collaterale raden en de Grote Raad van Mechelen met, hiernaast, enkele andere departementen belast met bijzondere aangelegenheden.

De drie collaterale raden (Raad van State, Geheime Raad en Raad van Financiën), door Keizer Karel in 1531 in het leven geroepen, vormden de spil van het centrale bestuur. Ten tijde van de Aartshertog was de Geheime Raad, tweede van de collaterale raden, volledig op het voorplan getreden. Opggericht voor de directie van de justitie en de politie van het land, werd hij onmiddellijk medewerker van de vorsten bij het uitoefenen van hun wetgevende macht. Hij werd belast met het opstellen van de edicten, mandementen, statuten, en met de interpretatie ervan. Hij had een algemene bevoegdheid in bestuurszaken wanneer de plaatselijke overheden in gebreke bleven. In geschillen met rechterlijk karakter trad hij soms op tot regeling van geschillen van bevoegdheid gerezen tussen verschillende rechtscolleges (3). Zijn chef-president, de ware eerste-minister van de Aartshertogen (4), en zijn leden werden meestal gekozen onder de juristen welke in andere bestuurslichamen of rechtscolleges van hun bekwaamheid getuigenis hadden afgelegd.

De Grote Raad van Mechelen, door Maximiliaan van Oostenrijk de 22e januari 1504 opgericht, was het hoogste rechtscollege van de Nederlanden, met een parket-generaal dat officie-fiscaal werd genoemd.

In het merendeel van onze provincies en in de andere onderverdelingen ervan, steden, gemeenten,

doepen, kanselarijen, bestonden min of meer belangrijke bestuurs- en gerechtsorganen. De meest gezagvolle instelling van de provincie was de Raad van Justitie welke voor zijn rechtsgebied in hoogste instantie recht sprak. Sommige van deze raden noemde men «soeverein», wat betekent dat zij in hun provincie als oppeiste gerechtshof zetelden. Fier op hun «soeveriniteit» in zaken van justitie weigerden zij de bevoegdheid van de Grote Raad van Mechelen, ja zelfs deze van de Geheime Raad, te erkennen. Naast deze provinciale gerechtshoven bestonden tal van rechters en rechtertjes, waarvan de gemeentelijke schepenenbanken de voornaamste waren.

De vertegenwoordiging van het Volk der Lage Landen geschiedde in de Provinciale Staten voor ieder vorstendom afzonderlijk, en in de Staten-Generaal voor de gehele Nederlanden. Samen met de Raden van Justitie waren de Staten de zorgzame en dikwijls koppige behoeders van de nationale vrijheden en privilegiën tegen het steeds maar verder doordringen- de centrale gezag.

Niet zonder moeite zou men de prinselijke wetgeving van onze gewesten begrijpen, indien niet enkele woorden worden gezegd over de verschillende soorten recht welke bij de aanvang van de 17de eeuw bij ons van toepassing waren.

Volledigheidshalve dient vermeld dat de rechtsbronnen talrijk waren: gewoonterecht, romeins en cano- niek recht, feodaal recht, stylen en arresten der hoge rechtscolleges. Met het oog op het verder verloop van onze uiteenzetting lijkt het voldoende slechts enkele van deze bronnen nader te belichten.

De Zuidelijke Nederlanden waren een land van gewoonterecht. De gewoonte beheerste de rechts- betrekkingen tussen de personen onderling; zij was zelfs niet zonder invloed op de relaties tussen gezag- voerders en onderdanen, daar zij in vele gevallen gesproten was uit van oudsher in blijde inkomsten of gemeentecharters toegekende vrijheden. Zij had zich gedurende eeuwen gevormd in vorstendommen, steden of dorpen, alle politiek onafhankelijk van mekaar, alhoewel soms minder dan een halve dagreis te voet van elkaar verwijderd.

Deze verschillen in het gewoonterecht bestonden niet alleen op het gebied van het personenrecht, maar kwamen ook voor in het verbintenissenrecht, het erf- recht, de procedure in civiele en criminele zaken. Maar wat nog erger was, het merendeel van de gewoonten stond niet geheel vast en een gebruik door een proces- voerende partij ingeroepen, kon worden afgewezen door de tegenpartij bij middel van getuigenbewijs. En voor het door de eiser aan te voeren bewijs, zowel in feite als in rechte, moest ook zeer dikwijls beroep worden gedaan op het getuigenverhoor.

De gewoonte vertoonde vooral een plaatselijk karakter in Vlaanderen en in Brabant; men kende evenwel reeds bij de aanvang van de 17de eeuw in sommige gewesten een algemene gewoonte, van kracht voor verschillende localiteiten, ja zelfs voor een hele provincie (6).

Naast dit gewoonterecht bestond er weliswaar ge- schreven recht, vooral romeins recht. Het romeins recht was een aanvulling van de gewoonte in de gevallen waar noch uit de algemene gewoonte, noch uit de edictale wetgeving een rechtsregel kon worden afgeleid. Verschillende in de 16de eeuw gehomologeerde costuymen verwezen ernaar, hetzij in hun tekst, hetzij in de patentbrieven van homologatie (6); niet goed- gekeurde gewoonten als deze van Geel of Antwer- pen (7) bevatten zelfs een algemene bepaling van verwijzing. Dergelijke verwijzing had voor gevolg dat

het geschreven romeins recht als het ware in de gewoonte werd opgenomen en alleen op die grond kon het in de landen van gewoonterecht rechtskracht ver- weven (8).

Het romeins recht had echter op een andere wijze zijn invloed in onze gewesten doen gelden. Aan de rechtsfaculteiten, zowel te Leuven als te Dowaaï, werd de theoretische studie van het romeins recht, dit onderdeel van het «jus commune» van onze Neder- landen, ijverig beoefend (9). Is het verwonderlijk dat de romeinsrechtelijke discipline, deze juridische gram- matica zoals von Ihering het ergens zegt in zijn «Geist des Römischen Rechts», op de rechtsgeleerden van die tijd een niet te miskennen stempel heeft ge- drukt? Onrechtstreeks is zijn invloed, door de tussen- komst van zijn beoefenaars, zeer groot geweest en Victor Brants mocht met reden schrijven: «L'étude théorique du droit romain a pénétré, dominé, sans le détruire, le droit du pays; il l'a modifié, dénaturé parfois, mais de ces influences complexes est sorti une sorte de droit national nouveau...» En Brants gaat verder: «La théorie a travaillé... en impregnant les juristes du même esprit, qui est celui de la loi romaine, suivant une norme commune dans les conseils de justice et dans l'action du conseil suprême judiciaire, le parlement de Malines. L'œuvre législative princière va sortir de cette action...» (10).

De gewoonte, met het romeins recht als aanvulling en werkinstrument, waren de twee voornaamste rechtsbronnen bij de aanvang van de 17de eeuw, en vormden samen de basis van het edictale recht dat vanaf de 16de eeuw zijn intrede in de Nederlanden had gedaan. Ik wens hier niet stil te staan bij de politieke en juridische overwegingen nopens de wetgevende bevoegdheid van de vorst, noch wil ik hier de wet- gevingstechniek van deze periode belichten. Het is echter nuttig eraan te herinneren dat de wetgevende macht theoretisch de Prins toekwam. Geen andere overheid kon een algemeen geldende verordening maken dan uit naam of bij delegatie van de vorst. Evenwel bestonden er privilegiën, aan het volk ge- schonken, die niet mochten veranderd worden of af- geschapt, tenzij met toestemming van de betrokkenen zelve door bemiddeling van de Staten. De voornaamste van deze voorrechten waren dat geen inwonèr van zijn gewone en natuurlijke rechter mocht worden af- getrokken (11), dat geen wijziging of verandering in de regelen betreffende de uitoefening van de justitie of de orde van rechtspraak mocht worden aangebracht dan met instemming van de Provinciale Staten (12).

Bij het opstellen van een prinselijk edict speelde de Geheime Raad een grote rol; hij was bovendien ook belast met het geven van de authentieke uitlegging van de prinselijke verordeningen (13).

Ik heb reeds gezegd dat de prinselijke wetgeving haar intrede in ons recht had gedaan sedert de 16de eeuw. Eugène Defacqz, in zijn schitterend werk «Ancien Droit Belgique», waarvan Laurent terecht mocht zeggen «un chef d'œuvre, nous ajoutons avec un amer regret que l'ouvrage n'est pas achevé», schrijft onder meer over deze eerste honderd jaren edictaal recht: «L'administration, la police générale, les finances, les monnaies, sont les principaux objets traités dans les édits. Il en est peu qui aient statué sur les matières de droit civil. Les princes pensaient peut-être qu'il y était suffisamment pourvu par les coutumes et par le droit écrit qui en formait le complément... Charles Quint avait commencé, dans son édit du 4 octobre 1540, à formuler des dispositions générales de droit civil. Philippe II pendant un trop long règne s'occupa des matières religieuses et crimi- nelles beaucoup plus que du droit civil »

Dit citaat over een eeuw burgerlijke wetgeving mag echter niet zonder enige commentaar worden voorbijgegaan. Vergeten we niet dat de « esprit de clocher » op politiek gebied, ook remmend inwerkte op het streven naar de éénmaking van het recht, want bij deze unificatie diende immers rekening te worden gehouden met allerlei van oudsher toegekende privilegiën. Keizer Karel en Filips II hebben vooral op algemene wijze trachten te regelen wat voor het belang van de staat en het behoud van het vorstelijk gezag noodzakelijk scheen: inrichting van het bestuur, de bestrijding van de ketterij en de handhaving van de orde (dus het strafrecht), en de prinselijke financiën. Zoals ik het U later zal aantonen is het privaatrecht toch aan hun aandacht niet ontsnapt.

Anderzijds mag niet worden vergeten dat de Leuvense rechtsfaculteit, deze kweekschool van Nederlandse rechtsgeleerden, slechts in de loop van de 16de eeuw tot haar volle bloei kwam met professoren als van der Muyden, Hopperus (die kort na zijn benoeming te Leuven lid werd van de Hoge Raad der Nederlanden te Madrid), De Leeuw, Goudelin, Pieter Peckius (ook lid van de Geheime Raad). Zij telden tussen hun studenten de toekomstige chef-presidenten van de Geheime Raad: Viglius van Ayatta, Jean Richardot, Pieter Roose, evenals vele magistraten van de Hoge Raad van Mechelen. Men mag voor waarheid aannemen dat deze professoren, ministers en rechters, door hun onderwijs, adviezen en jurisprudentie, de aandacht van onze vorsten gaande hielden wat betreft de noodzakelijkheid van een ordening van het nationale recht.

De Brusselse hoogleraar J. Gilissen heeft in recente studies gewezen op de inspanning welke reeds in de 16de eeuw door Keizer Karel en Filips II op het gebied van de unificatie van het burgerlijk recht werd gedaan. Deze vorsten hebben inderdaad de codificatie van ons recht begonnen door de homologatie van de gewoonten te bevelen en door enkele burgerrechtelijke regelen af te kondigen in sommige provincies; zij voerden bovendien een landelijke wetgeving in op het gebied van testamenten en fideicommissen. Ik zal later op dit punt terugkomen.

Bij de aanvang van de 17de eeuw is het burgerlijk recht van de Zuidelijke Nederlanden in een nieuwe fase getreden. Indien enerzijds de homologatie van de gewoonten wordt voortgezet, wordt anderzijds de eerste ernstige poging gewaagd om een echte burgerlijke wetgeving bij algemeen geldend vorstelijk decreet, naar het voorbeeld van de ordonnances der Franse koningen, tot stand te brengen.

De Aartshertogen was het gegund deze nieuwe periode van onze rechtsgeschiedenis op te voeren tot een hoogtepunt, door het afkondigen van het « Eewich Edict tot beter directie in saecken van Iustitie in hunne Landen van Herwaertsover » (14).

Denkt U nu niet, hooggeachte vergadering, dat het Eeuwigh Edict een voorbeeld is van unificerende wetgeving of dat alleen onderwerpen van burgerlijk recht, *sensu stricto*, erin worden behandeld. Het onderschrift van de titel zelve « tot beter directie in saecken van Iustitie » wijst erop dat een vrij breed terrein zal worden bestreken (15).

Bij de afkondiging van dit edict was het de officiële bedoeling van de Aartshertogen een betere rechtsbedeling tot stand te brengen; dit blijkt uit de aanhef die luidt als volgt: «... alsoo door de boosheit des tijds veele saecken wel geordonneert, so bij Placcaten van de Prinsen onse Voorsaeten, als by Civile rechten, ontfangen voor gebruyck in diverse Plaet-

sen, niet en sijn so exactelyck onderhouden als 't behoort, en dat van d'ander syde de diversiteit van humeren ende opinien van de menschen in de maerrien wesende disputabel, daer toe heeft bijgebracht een twyfelachtigheyt: Wy willende daerinne voorsien... hebben gestatueert ende gheordonneert, statueren ende ordonneeren by dese voor eeuwig Edict, ende tot gemeyne welvaert van onse Landen ende Ondersaeten, de Puncten die hier naer volgen » (16).

Het Edict is niet het werk van enkele rechtsgeleerden uit de Geheime Raad, die na kortere of langere bespreking de vorsten ertoe brachten een ordonnancie af te kondigen. Aartshertog Ernest, goeverneur-generaal bij het einde van de regering van Filips II, had reeds een studiec commissie aangesteld, welke het advies van de Provinciale Raden van Justitie had ingewonnen. Albert en Isabella nemen het plan van Aartshertog Ernest over en de Geheime Raad, onder leiding van Jean Richardot, onderzoekt opnieuw de « puncten en artikelen welke hebbende beworpen geweest ». Dit werk was voltooid in 1605. Het ontwerp wordt voor nieuw advies naar de provinciale gerechtshoven verzonden. Het komt vrij grondig geamendeerd terug bij het centrale bestuur. De afkondiging heeft eindelijk plaats op 12 juli 1611.

De tekst behandelt niet alleen burgerrechtelijke artikelen. Naast bepalingen over rechterlijke organisatie (artikelen 6 tot 8), burgerlijke rechtspleging (artikelen 9 en 10), strafrecht en strafrechtspleging (artikelen 38 tot 47), worden evenwel 31 artikelen gewijd aan de redactie en homologatie der costuymen en aan regelen van burgerlijk recht. Het zijn deze artikelen welke ik heden nader wil toelichten.

De redactie en homologatie der costuymen (artikelen 1 tot 5) was een noodzakelijkheid, want de honderden verschillende gewoonten waren oorzaak van vele moeilijkheden bij het vonnissen van de processen. Hoe de toestand was, blijkt maar al te duidelijk uit de laatste zinsnede van artikel 1, waar de redactie en homologatie wordt bevolen « totte welvaert van onse Ondersaeten ende by desen middel eenieder te verseecken van de Weth van syn Quartier, ende beletten de grote onkosten die men is draegende, om te proberen de voorseyde costuymen ende usantien, wesende dickwijls geaccompagneert met onseckerheyt ende contrarieteyten ».

De gedachte van het op schrift stellen van het recht was niet nieuw. In de 14de eeuw had Jehan Boutillier zijn *Somme Rural* geschreven, een zeer verdienstelijk werk voor de practijk van Doornik en omliggende, waarin tal van gewoonten en gebruiken werden opgetekend (17). Een eeuw later schreef Wielant zijn « Practijcke Civile » en « Pracktijcke Criminele ». Verder hadden Bertolf, Evers en niet het minst Joost de Damhouder door hun geschriften in niet geringe mate bijgedragen tot de ordening van het recht in onze gewesten.

Op 22 augustus 1531, na verschillende initiatieven uitgaande van de vorst zelve of van plaatselijke overheden, beval Keizer Karel de redactie en goedkeuring van de gewoonten van het graafschap Vlaanderen (18). Drie maand later, op 7 oktober 1531, nam hij dezelfde verordening voor de gehele Nederlanden. Daar slechts weinig gevolg werd gegeven aan dit bevel, kwam in 1540 een nieuwe verordening, doch die ook weinig bijval kende. Gedurende zeventig jaren werd het werk van optekening voortgezet. Op het ogenblik van de afkondiging van het Eeuwigh Edict waren in de Zuidelijke Nederlanden enkele tientallen costuymen goedgekeurd, doch talrijke bleven nog zon-

der bekrachtiging, hetzij omdat de lagere instanties uit particularistische oppositiegeest aan de bevelen van de vorsten niet wensten te gehoorzamen, hetzij omdat het onderzoek der ingezonden kohieren door de provinciale Raden van Justitie nog niet was beëindigd. Het was dan ook niet zonder reden dat de Aartshertogen dreigden met het sturen van een bijzondere commissaris die tot het optekenen van de gewoonten zou overgaan op kosten van de weerspannige partij, indien aan de voorschriften van het artikel 1 van het Edict geen gevolg werd gegeven.

In zijn eerste vijf artikelen bepaalt het Eeuwig Edict hoe er verder tot de homologatie van de gewoonten zal worden overgegaan. Binnen de zes maanden van de bekendmaking zullen alle steden en kasselrijen « een cohier van hun voorseyde coustumen ende usantien, welke sy tot hiertoe gebruikt hebben » aan de Raad van Justitie der provincie zenden, welke, na advies, de dossiers zal mededelen aan de Aartshertogen of hun Geheime Raad om toe te laten « te decreteren de voorseyde coustumen ende usantien, in sulcker voege als wij noodig bevinden sullen » (artikel 1). Bovendien zullen de Raden aan de vorsten mededelen « welke van de voorseyde Coustumen ende Usantien sy houden voor gemeyne en kennelyck » en ook de punten « d'welck souden verheysschen eenige klaerigheyt oft veranderinghe » in de reeds gehomologeerde gewoonten (artikel 2). Alle hogere rechtscolleges van de Nederlanden wordt bevolen zich « behoorlyck ende neerstelyck acquitteren in heure lasten ende hen reguleren naer de termeynen van hunne instructien »; mocht echter een wijziging noodzakelijk zijn dan « sullen ons daarvan adverteren » (artikel 3). Aan de lagere rechters wordt hetzelfde bevel gegeven (artikel 4). Zij die echter nog geen goedgekeurde gewoonten bezitten, onder meer ten plattelande de Boerenschepenen, zullen « bij geschrifte » de gebruiken welke zij in acht nemen aan de provinciale Hoven of de hoofdrechtbanken mededelen, alwaar tot de homologatie zal worden overgegaan of « andere aen hen gegeven te worden »; intussen zullen zij recht spreken op grond van de gewoonten welke in de hoofdrechtbanken worden toegepast (artikel 5).

Het bevel van de Aartshertogen is duidelijk: het is de voortzetting van de politiek van hun voorgangers, alleen worden de voorschriften strenger.

Nadat ze gedecreteerd was, werd de gewoonte vast recht; alhoewel opgetekend, bleef zij haar gewoonterechtelijk karakter behouden en zij kon niet meer worden teniet gedaan door een andere gewoonte. « Contra consuetudinem iam emologatam, non valet contraria consuetudo, etiamsi de facto fuisset observata per quinquaginta vel sexaginta annos », zegt Anselmo in zijn commentaar op het Eeuwig Edict (19).

Van 1611 tot het einde van het Oostenrijkse tijdvak werden ongeveer een veertigtal van de honderden ingediende kohieren goedgekeurd, zonder te spreken van de homologatie van enkele kohieren met aanvullingen bij reeds vroeger goedgekeurde gewoonten.

Bij nadere ontleding van het opzet der Aartshertogen, evenals van dat hunner voorgangers, valt het op met hoeveel respect de gewoonten van onze gewesten door de prinselijke wetgever worden behandeld. Ik zal hieromtrent later nog enkele aanduidingen kunnen geven. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat, niettegenstaande het particularisme waarmede onze vorsten dienden rekening te houden bij de opbouw van hun staat, het toch hun welbepaalde bedoeling is geweest stilaan naar een unificatie van het recht onzer provincies te streven. Reeds ten tijde van Keizer Karel hadden de provinciale Justitieraden opdracht gekregen de gewoonten na te gaan en ervoor

te waken dat zij zoveel mogelijk gelijkvormig zouden zijn voor ieder gewest. Werd in 1546 aan de Justitieraad van Vlaanderen niet geschreven dat hij bij het nazicht van costuymen zoveel mogelijk moest « faire les dictes costumes plus générales que pourrez »? Onbewimpeld laat de Keizer hierdoor weten dat hij een algemene gewoonte de plaats wenst te zien innemen van het lokaal recht. Ook in artikel 2 van het Eeuwig Edict wordt deze opdracht herhaald, zij het dan in een andere vorm. De Justitieraden zullen inderdaad moeten « adverteren » welke gewoonten « sy houden voor gemeyne en kennelyck », wat er wel op wijst dat gezegde rechtscolleges zullen moeten terzijde laten wat, naar hun mening, de uitzuivering van het gewoonterecht zou kunnen belemmeren.

Alleen wanneer men volkomen weet welke de bedoelingen waren van onze vorsten bij het decreteren van redactie en homologatie der costuymen, kan men deze codificatie van het gewoonterecht als een eerste stap op de weg naar de eenmaking van het recht beschouwen. Of deze methode succesvol was, durf ik betwijfelen. De vergelijkende tabel, door John Gilissen gevoegd bij zijn studie over de codificatie van het gewoonterecht in de Nederlanden, brengt ons het bewijs dat in het Zuiden de geredigeerde gewoonten zo maar zes maal talrijker waren dan de officieel gehomologeerde costuymen (20).

De ware eenmaking van het recht kon slechts worden bereikt bij vorstelijk decreet. Reeds gedurende de regering van Keizer Karel werd getracht door provinciale edicten voor een gehele provincie bepaalde regelen van burgerlijk recht in te voeren. Zo is daar, onder meer, het voorbeeld van de provinciale edicten over het voorrecht van boedelbeschrijving. Door het opvolgenlijk afkondigen van deze edicten in verschillende provincies werd in zekere zin de rechtseenheid, zo niet voor het gehele land, dan toch voor uitgestrekte gebieden nagestreefd (21). Op het stuk van de testamenten en fideicommissen werden zelfs door de voorgangers der Aartshertogen, bij algemene ordonnantie, voorschriften afgekondigd. Met de Aartshertogen treedt de unificatie van het burgerlijk recht in de Nederlanden in een nieuwe fase, want het belangrijkste deel van hun Eeuwig Edict legt voor het eerst aan de gehele Lage Landen een reeks algemeen bindende bepalingen op.

Het is dit deel dat ik thans samen met U wil overzien. Terloops zal ik trachten aan te tonen hoe door het centraal bestuur, meer bepaald de Geheime Raad, werd gepoogd dit nieuwe recht ongerept te bewaren, welke de bronnen waren waaruit de nieuwe rechtsregels werden geput, en hoe enkele der in 1611 afgekondigde voorschriften thans nog voortbestaan in ons hedendaags burgerlijk recht.

Een eerste groep artikelen (11 tot 14) betreft de schenkingen en testamenten. Ik geef U de meest essentiële beschikkingen ervan.

In de provinciën, die gehomologeerde costuymen bezitten, zal het testament worden opgesteld in de vormen bepaald bij het gewoonterecht (artikel 11). Is er verschil tussen de gewoonte van de woonplaats van de erflater, en die van de plaats waar de goederen gelegen zijn, dan zal, alleen wat de kwaliteit van de goederen betreft, de gewoonte van de plaats van de goederen worden gevolgd (artikel 13). Zijn er geen gehomologeerde gewoonten dan zullen voortaan de testamenten ondertekend worden door de erflater en twee getuigen, in het bijzijn van een notaris of pastoor, die eveneens zullen tekenen; indien erflater en getuigen niet kunnen tekenen zal hiervan melding wor-

den gemaakt door notaris of pastoor; verder is het de notaris of pastoor, voor wie het testament wordt verleden, verboden een gift te ontvangen (artikel 12). Het edict van 4 oktober 1540, door Keizer Karel, betreffende giften onder levenden of bij testament aan voogden of curatoren, wordt bekrachtigd en uitgebreid (artikel 14). Het niet naleven van alle voorschriften die door de artikelen 11 tot 14 worden uitgevaardigd zullen de nietigheid van de akte of van de testamentaire beschikking voor gevolg hebben.

Waarom deze strenge bepalingen? Het antwoord op deze vraag kan men in de tekst zelve terugvinden, waar er wordt gezegd: « om te eviteren de diversiteit van de vonnissen hier gegeven worden » en verder om « 't ontgaan alle toemakingen ende valsgheden, daer tegens de overledene niet en konden argueren ».

Deze vier artikelen brengen ongetwijfeld op het stuk van de rechtsregelen inzake testamenten een belangrijke unificatie tot stand. De testamenten zullen in de gewesten met gehomologeerde costuymen onder dezelfde vormen, te weten die der gewoonten, worden opgesteld; en waar dergelijke costuymen niet bestaan zal de nieuwe edictale rechtsregel moeten gevolgd worden. Dat er twijfel en onwil bestonden na het afkondigen van deze zeer klare voorschriften, blijkt uit de vele adviezen welke sedert 1611 door de Geheime Raad aan particulieren of officiële instanties werden verleend. Uit de antwoorden op de ingediende verzoekschriften kan worden afgeleid dat de eerbiediging van de opgelegde rechtsregelen moest gehandhaafd blijven⁽²²⁾. Enkele voorbeelden zullen U dit duidelijk maken.

Aan de officiaal van de bisschop van Antwerpen wordt o.m. medegedeeld dat de door het Edict voorsz. handtekeningen van erflater, getuigen en notaris strikt zijn vereist; dat de ongeletterdheid van erflater of getuigen op straffe van nietigheid door de notaris in de akte moet worden vastgesteld; dat de voorschriften van het Edict ook van toepassing zijn op de testamenten van militairen welke in garnizoen verblijven. Op een verzoekschrift, dat eerder bedoeld was als een toelating tot afwijking, krijgen de schepenen van Nederokkerzeel tot antwoord: « le Placcart est clair et que partant les supplians auront à se régler punctuellement en conformité des article d'iceluy ». De testamenten, opgesteld na het afkondigen van het Edict, moeten de vormen, door de nieuwe rechtsbepalingen ingevoerd, eerbiedigen. Aldus een antwoord aan de Soevereine Raad van Brabant. Aan de Justitierraad van Luxemburg wordt medegedeeld dat ook bij schenkingen aan kerkgenootschappen de voorschriften van het Edict van toepassing zijn.

Het hoeft geen verder betoog, meen ik, dat afwijkingen of interpretaties, welke in strijd konden zijn met de geest van de nieuwe wetgeving, niet meer werden geduld.

Ook op het gebied van de fideicommissen, bij testamenten of overeenkomst onder levenden, meer bepaald bij huwelijkscontract, worden zeer strenge voorschriften ingevoerd.

Door de fideicommissaire substitutie werd aan de erfgenamen of begiftigde opdracht gegeven het aldus bezwaarde goed na zijn overlijden over te laten aan een welbepaalde persoon. Men kon de gelegateerde of overgedragen goederen voor een hele reeks generaties met substitutie bezwaren, zonder dat de wet het aantal overdrachten enigszins beperkte. Een groot deel van de onroerende goederen werd op die manier feitelijk buiten de handel gesteld, met de bijkomende omstandigheid dat niet de minste openbaarmaking de bezwaring van deze goederen aan derden kenbaar maakte. Indien andere personen deze goederen te

goeder trouw aankochten of in eigendom kregen, moesten zij het aanzien dat deze eigendomsoverdracht achteraf vernietigd werd, soms met verlies van de betaalde prijs⁽²³⁾.

Reeds bij decreet van 6 december 1586 werden door Philips II schikkingen getroffen om de substituties te beperken. De Aartshertogen bevestigden opnieuw het door hun vader ingevoede voorschrift. Doch daarbij blijft het niet, want artikel 15 zegt: « Ende vernieuwende de principale puncten van hetselfde placcaet, verbieden onderwerpen... » en dan volgt het gebod de fideicommissaire substituties bekend te maken door notificatie en registratie bij rechtscolleges die daartoe bevoegd zijn. Verder beperkt het edict het aantal begunstigden. Er wordt gezegd: « sullen maer drymael effect hebben... tot profyte van drie personen, daeronder begrepen de eerste geïnstituēerden, declarerende die voorder geordonneert sijn, van geene weerde » (artikel 16). De substituānten zullen ook « klaerlijck expliceren ende verklaren bij den instrument dat sy daer op sullen maeken, hunne intentie ende uysterste wille » (artikel 17). In een laatste bepaling (artikel 18) wordt ten slotte een bindende uitleg gegeven voor de fideicommissaire substituties die gedaan zijn met bijzondere voorwaarde⁽²⁴⁾.

Dat de Aartshertogen de vaste wil hadden eēn einde te stellen aan de misbruiken welke bij de fideicommissen werden begaan en eenheid op dit stuk van het recht wilden bereiken, kan nog worden afgeleid uit het decreet van 28 november 1611, houdende uitleg en interpretatie van het Eeuwig Edict. Artikel 7 van dit decreet bepaalt dat de beperking van de substituties tot drie graden ook geldt voor die welke vóór de afkondiging van het Edict werden opgesteld. Verder moet worden onderlijnd dat artikel 15 van het Eeuwig Edict, waarbij de registratie en bekendmaking van deze akten worden bevolen, de enige waarborg waren tegen heersende misbruiken. In Brabant was het nietnaleven van de verplichting tot registratie een gewoonte, ook na het Edict, want de Brusselse magistraat verklaarde zelfs in 1701 dat deze registratie voor de regelmatigheid van de akte niet werd vereist...!

De artikelen 19 tot 22 van het Eeuwig Edict behandelen het zeer lastige probleem van het bewijs.

« Om dieswille datter vele processen worden geroert tusschen onze onderstaten ter oirsake van de menichvuldigheyt van feyten die men voorbrengh ende poseert geschiedt ende gevallen te wesen in conventiēn ende contracten », aldus de aanhef van artikel 19, « ... ordonneren dat alle saken, ... excederende van dryhondert ponden Arthois... dat sy (de onderzaten) het doen bij geschrifte ». Hiermede wordt in ons nationaal recht het schriftelijk bewijs op duidelijke wijze ingevoerd; en deze regel gold niet alleen voor de gewone verbintenissen, maar ook voor de testamenten welke niet in plechtige vorm werden opgesteld, de schenkingen en de huwelijkscontracten.

Tot voor het Eeuwig Edict mocht iedere verbintenis, welke ook de waarde van de prestatie was, door getuigen worden bewezen; zelfs indien er geschriften bestonden, verworven deze zeer dikwijls alleen volle bewijskracht uit de bevestiging welke door getuigenbewijs werd verleend. « Témoins par vive voix détruisent lettres » en « témoins passent lettres » adagia uit het gewoonterecht, waren dagelijks van toepassing.

Het nieuwe voorschrift is een werkelijke vernieuwing, want er wordt bevolen dat de rechters geen bewijs door getuigen, boven de inhoud van de akte zelve, mogen toelaten indien het gaat om een verbintenis van meer dan 300 ponden Artois. Anselmo onderlijnd uitdrukkelijk in zijn Commentaria ad Edic-

tum Perpetuum, dat de nieuwe rechtsregel algemeen en zonder enige afwijking van kracht werd (35), zowel voor de openbare als de private akten.

De reactie blijft niet uit. Alhoewel in verschillende adviezen van de Geheime Raad aan de verzoekers werd medegedeeld « que l'article 19 de l'Edict perpétuel doit avoir lieu en tous contracts et conventions » bekomen de kooplieden van Antwerpen in 1617 de uitdrukkelijke toelating dat zij « rakende den Koophandel ter Borse... hun sullen mogen reguleren op den voet van oudts tot noch toe geobserveert ende achtervolgt ». Ook de Gentse kooplui verzoeken, vele jaren later in 1634, om een afwijking in « coophandel en negotiatie », en zij beroepen zich op het voorrecht dat aan de Antwerpenaars werd verleend. Het antwoord van de Geheime Raad is echter kort en betekenisvol: « ... Sa Majesté déclare n'y avoir raison pourquoy au cas cymentionné le 19 article de l'Edit perpétuel ne devroit avoir lieu » (26).

De registers en koopmansboeken, welke als bewijsmiddelen in het gewoonterecht werden toegelaten, blijven hun bewijskracht behouden. De geldigheid van dit bewijs wordt echter, in het merendeel van de gevallen, door de rechtspraak aan zeer strenge voorwaarden onderworpen. In 1624 werd door de Geheime Raad, op verzoek van de schepenen van de stad Mechelen, de bewijskracht voor registers en koopmansboeken bevestigd.

Het bewijs door getuigen werd echter niet afgeschaf. Bij begin van bewijs in geschriften kon een aanvullend verhoor van getuigen worden bekomen. Aflevering, bezit, beschadiging, gebruik, mochten steeds als « feiten » door getuigen worden bewezen.

Niet alleen op het stuk van de verbintenissen en contracten gaf het bewijs aanleiding tot rechtsonzekerheid. Nog grotere moeilijkheden ontstonden wanneer de burgerlijke of geestelijke staat van de personen, de leeftijd, het huwelijk of het overlijden van de burgers moest worden vastgesteld ter gelegenheid van een proces, of naar aanleiding van het verlenen van voorrechten, het toekennen van ambten of bij restitutie van goederen.

Door de beslissingen van het Concilie van Trente had men aan de pastoors van de parochie als het ware het ambt van officier van de burgerlijke stand verleend. Alleen de pastoor was bevoegd om de registers van geboorte, huwelijk en overlijden bij te houden en te bewaren. Doch, zoals Defacqz het ergens zegt, « quelque soin qu'ils apportassent à la garde de ces précieux dépôts, mille accidents en pouvaient occasionner la perte ». Het Eeuwig Edict bepaalt dan ook dat ieder jaar de schepenen en andere wethouders een dubbel zullen maken van de parochiale registers om het zelf te bewaren; van dit dubbel moet een nieuw afschrift worden gemaakt voor de griffie van de hogere rechtbank van het gebied.

Voor het bewijs van de geestelijke staat van de rechtsonderhorigen, bewijs dat tot dan nog door getuigen kon worden geleverd, mogen alleen « brieven » in aanmerking genomen worden, tenzij de registers van de kerkelijke instellingen, waaruit deze brieven moeten worden getrokken, om enige reden waren verloren. Het belang van deze rechtsbepaling is zeer duidelijk: zowel voor het beantwoorden van de exceptie van onbevoegdheid, door de geestelijken opgeworpen voor de burgerlijke rechtbank, als voor de goede orde en zedelijkheid van de familiën, is dit voorschrift van het allerhoogste nut.

Het bewijs van het bestaan van een vonnis of een veroordeling zal voortaan ook niet meer bij getuigenverhoor kunnen geschieden. Alleen uittreksels uit de

registers van de rechtbanken mogen te dien einde worden voorgebracht, tenzij de registers verloren gingen of werden vernietigd.

Een laatste artikel betreffende het bewijs behandelt wat wij, in moderne terminologie, het « deskundig verslag » zouden noemen; men zou dus eerder kunnen spreken van een bepaling uit het burgerlijk procesrecht (artikel 22). Het Edict der Aartshertogen voorziet op dit punt dat in processen, waarin het getuigenverhoor over de waarde van de betwiste zaak mag worden toegelaten, de rechters experten zullen kunnen doen aanstellen door partijen en, bij gebreke daarvan, zelf tot de benoeming van deskundigen mogen overgaan.

Wij zouden de door het Edict geregelde punten van het bewijsrecht niet volledig hebben onderzocht, indien wij de aandacht niet vestigden op artikel 10 van de prinselijke verordening, waarbij de openbaarheid van het onderzoek in burgerlijke zaken werd bevolen. Ook dit vraagstuk is er een van burgerlijke procedure. Volledigheidshalve moet worden gezegd dat deze innovatie in het procesrecht door de bepalingen van het decreet van 26 november 1611, ter interpretatie en aanvulling van het Eeuwig Edict uitgevaardigd, nader werden toegelicht.

Even wil ik stilstaan bij artikel 23 van het Edict, alleen om U te zeggen dat hierin wordt gesproken over de berekening van de waarde van de vruchten welke door de verweerder aan de eisende partij dienden worden teruggegeven.

De twee volgende artikelen, namelijk 24 en 25, betreffen de wettelijke hypotheek en het fiscaal voorrecht welke in eerste rang van ambtswege en zonder inschrijving gevestigd zijn op de goederen van de ontvangers der prinselijke domeinen en inkomsten. Deze artikelen vertonen echter onrechtstreeks een zeer groot belang, omdat zij de bekendmaking en registratie van de overdracht van de zakelijke rechten op onroerende goederen bevestigen en bekrachtigen.

Bijna in alle gewoonten van onze Nederlanden kon geen overdracht van onroerende goederen volkomen zijn, of bezwaring van deze goederen door hypotheek geschieden, indien niet werd voldaan aan de « werken van wet ». Het werk van wet was een vrijwillige verschijning van partijen voor de rechter; door het overhandigen van symbolische tekens en het uitspreken van bepaalde formules, verschillend al naar gebruik van de plaats, werd de nieuwe eigenaar het volle recht over de door hem verkregen onroerende eigendom verleend. Zolang er geen werk van wet had plaats gehad, kon de nieuwe eigenaar alleen een recht op de zaak (jus ad rem) laten gelden. Eens de verschijning voor de rechter voltrokken, verkreeg hij het volle recht over de zaak (jus in re). De werken van wet werden door de griffier van de rechtbank in een bijzonder register opgetekend, dat ter griffie werd bewaard.

Het stellen van een uitzondering op de algemene regel der registratie, bevestigt klaarblijkelijk het heersende gewoonterecht op het stuk van de overdracht der zakelijke rechten.

Ook het huwelijkscontract ontsnapte niet aan de aandacht van de prinselijke wetgever.

Reeds eerder heb ik gezegd dat elk huwelijkscontract, waarvan de waarde 300 ponden Artois overtrof, schriftelijk diende te worden opgesteld. De artikelen 26 tot 28, waarvan thans sprake, voeren dwingende voorschriften in betreffende de rechten van de langstlevende echtgenoot op de nalatenschap; ook hier moest een strikte regeling worden getroffen, onder meer wat betreft de duwarie van de overlevende

echtgenote. Dat er misbruiken bestonden blijkt maar al te duidelijk uit de aanvang van artikel 26: «Om eenigsints de remedieren de excessen ende ongeregheden die zijn groeiende in 't stuck van douariën...» De duwarie was het vruchtgebruik of de eigendom van goederen die aan de overlevende echtgenote werden toegekend na de ontbinding of aanvaarding van de huwelijks-gemeenschap ingevolge de dood van de man.

Door het Eeuwig Edict wordt voorgeschreven dat de overlevende echtgenote geen vruchtgebruik of eigendom zal verkrijgen waarvan het bedrag of de waarde hoger zullen zijn dan die door de costuymen van de plaats zijn toegelaten. Indien de duwarie bij verbintenis wordt vastgesteld op een vaste som 's jaars, en er kinderen uit het huwelijk werden geboren, mag deze som de helft van de inkomsten van de onroerende goederen van de aflijvige niet te boven gaan. Zijn er nu gewoonten die toelaten dat een schenking worde gedaan aan de langstlevende echtgenoot, het weze de man of de vrouw, dan zullen, bij een tweede huwelijk, de alzo verkregen goederen volledig ter beschikking blijven van de kinderen gesproten uit het eerste huwelijk, en zal er geen duwarie ten voordele van de tweede echtgenoot kunnen worden gevestigd op de goederen, welke tot de eerste huwelijks-gemeenschap hebben behoord.

Dat de wantoestanden en misbruiken, welke bij deze artikelen worden bestreden, alom verspreid en ernstig waren, blijkt nog uit het feit dat zowel de Aartshertogen als hun opvolgers in de na het Edict gehomologeerde costuymen de voorschriften van de zoëven aangehaalde artikelen deden opnemen, ja zelfs strengere bepalingen lieten afkondigen.

Ook de Geheime Raad waakte over het eerbiedigen van deze voorschriften, en in een advies aan de schepenen van Gent, na raadpleging van de Justitierraad van Vlaanderen verleend, wordt duidelijk gezegd dat het Eeuwig Edict moet worden geëerbiedigd, zelfs indien de gewoonten van Gent hieraangaande op een andere wijze beschikken.

De termijn van verjaring voor het nietigverklaren of het ontbinden van burgerlijke contracten was verschillend al naar de aard van de rechtshandeling, de staat van de partijen of het gebrek dat als grond van nietigverklaring of ontbinding kon worden ingeroepen. Op dit gebied was het recht bovendien zeer verschillend van streek tot streek. Om die reden wordt in artikel 29 van het Edict voorgeschreven dat «lesie, bedrog, circumventie, vrese, kracht of geweld» niet mogen ingeroepen worden na tien achtereenvolgende jaren sedert de dag waarop het gebrek ontstond, of waarop de vrees of het geweld zou hebben opgehouden te bestaan (artikel 29).

De artikelen 30 tot en met 35 behandelen het aangaan van een nalatenschap onder voorrecht van boedelbeschrijving. Deze artikelen zijn vrij lang. Ik resumeer U de bijzonderste bepalingen.

Zij schrijven voor dat binnen de drie maanden na het overlijden het voorrecht van boedelbeschrijving aan de vorst dient aangevraagd. Binnen de veertig dagen na de ontvangst der patentbrieven, die dit verlof toestaan, moet inventaris worden opgemaakt en moeten de schuldeisers worden opgeroepen om zich binnen de zes maanden bekend te maken. De erfgenaam moet vervolgens de meubelen verkopen en eerst de bevoorrechte schuldeisers voldoen. Bij ontstentenis van dezen worden de gewone schuldeisers betaald. Een jaar na de oproeping der schuldeisers verklaart de erfgenaam zijn aanvaarding of verwerping van de nalatenschap. Bij aanvaarding moeten de onroerende goederen tot aanzuivering van het passief

worden verkocht. Bij niet eerbiediging van de vormvereisten, of zo de erfgenaam bedrieglijk goederen aan de erfenis heeft onttrokken, wordt hij als gewoon erfgenaam beschouwd en moet hij alle schulden betalen.

In 1614 werd door de Geheime Raad medegedeeld dat deze voorschriften algemeen van toepassing waren, zowel op burgerlijke als militaire personen. Uit andere adviezen van deze hoge instelling, en nog meer uit sommige costuymen, onder meer in het Graafschap Vlaanderen, blijkt echter dat deze voorschriften niet al te stipt werden nageleefd (27).

De artikelen 36 en 37, de laatste twee welke wij hier volledigheidshalve moeten behandelen, hebben betrekking enerzijds op de wijze waarop de eigenaar, die onroerende goederen heeft aangekocht of verkregen, zuivering kan bekomen van alle door hem niet gekende bezwaring welke op deze goederen mocht rusten op het oogenblik van de verwerving ervan, anderzijds op de vorm en de termijn welke dienen geëerbiedigd te worden om de actie van vernadering of naarheid van bloed uit te oefenen, dit is de wederkoop — door de bloedverwanten van een schuldenaar — van een door deze laatste verkocht onroerend goed.

Ook voor deze artikelen werd interpretatie gevraagd aan de Geheime Raad, welke mededeelde dat de gebruiken, door de plaatselijke costuymen gehuldigd, van kracht bleven. Maar er dient toch te worden onderstreept dat de gewoonten in het algemeen de geest van de voorschriften van het Eeuwig Edict op dit punt volkomen benaderden. Het was vooral de bedoeling van de prinselijke wetgever de termijn van wederkoop tot één jaar te beperken, en deze termijn diende strikt te worden geëerbiedigd (28).

Met dit overzicht meen ik te hebben aangetoond dat de Aartshertogen en de Geheime Raad de vaste wil hebben gehad in belangrijke punten rechtszekerheid en rechtseenheid te brengen en te behouden. Zij betuigden weliswaar hun eerbied voor de gewoonten, doch waar zij het nuttig achtten, legden zij vaste regelen op.

Door de redactie, uitzuivering, verbetering en homologatie van de gewoonten werd de eenheid van het plaatselijk en regionaal recht nagestreefd; wij hadden de gelegenheid U te zeggen om welke redenen deze poging van unificatie als een mislukking moet worden beschouwd. Het edictaal recht dat de Aartshertogen aan onze landen schonken, was echter op meer dan één punt voortreffelijk voor zijn tijd; denken we even terug aan het schriftelijk bewijs, het vruchtgebruik van de overlevende echtgenote, de vormvoorschriften voor de testamenten, het voorrecht van boedelbeschrijving. De prinselijke wetgeving verwijst wel uitdrukkelijk in sommige gevallen naar het gewoonterecht, maar tal van artikelen voeren voor alle provincies nieuw recht in. De formule «le placart est clair et les supplians auront à se régler punctuellement en conformité des articles d'iceluy», welke door haar bondigheid al voldoende aantoonde dat geen afwijking zou worden geduld, of de brieven van antwoord op de verzoeken om advies waarin op meer handige wijze en in een minder autoritaire stijl alle verzoek tot interpretatie of derogatie wordt afgewezen, bewijzen dat de Aartshertogen en hun opvolgers erop gesteld waren de wetgeving, afgekondigd «tot beter directie van de saken van Justitie» ongeschonden te bewaren.

Uit dit commentaar, te kort en te onvolledig voor het belang van de behandelde stof, wellicht te uit-

gebied om U, hooggeachte vergadering, nog langer te weerhouden, mag echter niet worden afgeleid dat het Eeuwig Edict volledig oorspronkelijk werk was.

Vele voorschriften kan men terugvinden in de ordonnances van de Franse koningen. Het waren immers voorbeelden die aan de aandacht van de Nederlandse hoge magistraten en ministers der prinselijke raden niet konden ontsnappen. Indien onze vorsten in zekere mate de Franse wetgeving van de 16de eeuw hebben gecopieerd, mag toch worden gezegd dat enkele van onze teksten in de 17de eeuw op hun beurt, tot voorbeeld van sommige artikelen van Franse ordonnances hebben gediend ⁽²⁰⁾.

Twee artikelen over de testamenten werden uit de ordonnances van Blois (1579) en Orléans (1560) overgenomen. Het was echter, zoals Grandgagnage het schrijft, geen slaafse nabootsing, want in onze tekst werden de Franse bepalingen tot één geheel versmolten en nader ontwikkeld. De beperkingen van de erfstellingen over de hand werd in Frankrijk in 1560 ingevoerd. De door de Aartshertogen gestelde regel was evenwel meer volmaakt wegens de duidelijkheid van de formulering en de opgave van de voorwaarden waarin de substituties nog mochten worden toegelaten. De alomgekende ordonnance de Moulins (1566) diende tot voorbeeld voor het artikel over het schriftelijk bewijs. Het Eeuwig Edict breidt deze manier van bewijs echter uit tot de testamenten en schenkingen, waar in de Franse tekst alleen over contracten wordt gesproken. Ook voor de akten van de burgerlijke stand werden de Franse ordonnances van Moulins en Blois tot voorbeeld genomen. De beperking van de schenking aan de langstlevende echtgenoot werd uit een edict van juli 1560 geput. De verjaring van de vordering tot nietigverklaring of ontbinding van een verbintenis werd overgenomen uit een decreet van Lodewijk XII (1510).

De Nederlandse bepalingen inzake de vorm van de testamenten waarin over onroerende goederen wordt beschikt, de voorschriften over de duidelijkheid van de fideicommissen en de voorwaarde van terugkeer welke zij mochten bevatten, de deskundige verslagen in gerechtszaken, de bevestiging van de bekendmaking en registratie van de overdracht van onroerende goederen en de vestiging van hypotheek of enige andere bezwaring, de bepalingen betreffende de rechten van de langstlevende echtgenote, en de zes lange artikelen over het voorrecht van boedelbeschrijving werden niet door de Franse wetgever geïnspireerd. Het komt mij voor dat zij werden geput uit ons gewoonterecht, het romeins recht, de jurisprudentie en de reeds vroeger afgekondigde provinciale en algemene edicten. Het was mij evenwel onmogelijk hierover een verder onderzoek in te stellen.

De studie van de burgerrechtelijke artikelen van het Eeuwig Edict bracht er mij toe een zeer bondige vergelijking te maken tussen deze teksten en de bepalingen van ons burgerlijk wetboek.

Dat verschillende artikelen van de Code Napoleon, ons bij het begin van de 19de eeuw door de Franse bezetter opgelegd, in overeenstemming waren met zekere artikelen van het Eeuwig Edict, zal geen verwondering baren. Zowel de Aartshertogen als de Franse wetgever van 1804 hadden de wetgeving van de Franse koningen afgeschreven, onder meer wat betreft het schriftelijk bewijs, de akten van de burgerlijke stand. Op dit gebied werd ons dus geen nieuw recht gegeven.

Andere bepalingen, we zegden het reeds, werden niet uit oude Franse teksten afgeschreven, doch uit het plaatselijk of regionaal recht overgenomen en aangepast en door de Aartshertogen als algemeen

geldend recht ingevoerd. Denken wij bij voorbeeld aan het voorrecht van boedelbeschrijving. Ook deze regelen vinden wij terug in de Code Napoleon.

Enkele regelen betreffende de publiciteit van de overdracht der zakelijke rechten, door het Eeuwig Edict bevestigd, en het vruchtgebruik van de overlevende echtgenoot werden door de opstellers van de Code Civil des Français geweerd. Hier ontstond een breuk tussen het oud-vaderlandse edictale recht en gewoonterecht, en het nieuwe recht van 1804. De leermeester in het burgerlijk wetboek werd echter aangevuld door de Belgische wetgever van na 1830. De hypotheekwet van 1851 voorzag opnieuw in de bekendmaking van de overdracht der zakelijke rechten en in 1896 werd het vruchtgebruik van de overlevende echtgenoot in onze wetgeving terug ingevoerd, weliswaar grondig gewijzigd en verbeterd.

Men mag dus beweren dat, indien door het van kracht worden van het Franse Burgerlijke Wetboek sommige van de regelen, gesteld door de wetgeving van de Aartshertogen, volledig werden afgeschaffd, er alleszins heel wat aanknopingspunten tussen de oude prinselijke wetgeving der Nederlanden en het ons door Frankrijk opgelegde burgerlijke recht weer te vinden zijn. Ik durf dan ook zeggen dat de burgerrechtelijke artikelen van het Eeuwig Edict, in hun geheel genomen, als het ware een duidelijke voorafbeelding zijn geweest van bepaalde en zeer belangrijke rechtsregelen welke heden ten dage in ons land dagelijks worden ingeroepen en toegepast.

Onder invloed van het theoretisch onderwijs van de romeinsrechtelijke school, vooral die van Leuven wat ons land betreft, werd de algemeen geldende geschreven rechtsregel bij de aanvang van de 17de eeuw meer en meer als een noodzakelijkheid aan gevoeld. In Frankrijk had deze tendenz naar de éénmaking van het recht door codificatie zich reeds geopenbaard in koninklijke ordonnances vanaf het begin van de 16de eeuw. Onze vorsten, Keizer Karel en Filips II ontsnapten niet aan deze invloeden. Zij bevelen de codificatie der gewoonten met het inzicht hierbij zoveel mogelijk de éénmaking van het nationale recht te bevorderen. Anderzijds poogden zij door middel van edicten deze unificatie te bespoedigen.

De moeilijkheden welke te overwinnen vielen, waren groot. Het volk, fier op de verworven vrijheden, wil de duur gekochte voorrechten van eigen recht en rechtsbedeling niet prijsgeven. Terecht schreef de hertog van Alva aan zijn vorst: «Votre Majesté me demande s'il serait bon d'unifier dans ces Etats les lois et coutumes... Si Votre Majesté y fait bien attention, Elle verra que c'est tout un monde nouveau à créer et plaise à Dieu qu'on en vienne à bout, car supprimer les coutumes enracinées chez un peuple aussi libre que l'a toujours été celui-ci, est chose difficile» ⁽³⁰⁾.

De troebelen in de Nederlanden beletten de ont-plooiing van de wetgevingspolitiek onzer Vorsten, vooral wat het burgerlijk recht betreft; met de Aartshertogen gaat men een nieuwe, doch zeer korte periode van rechtshervorming tegemoet. De redactie en homologatie van de costuymen wordt voortgezet en nieuwe algemeen geldende voorschriften van privaatrechtelijke aard worden verordend. Afwijking, door interpretatie of versoepeling van de gestelde regelen, wordt in vele gevallen afgewezen of geweigerd. De eerste basis van een nieuw nationaal recht is hiermede gelegd.

Hoezeer de Vorsten ook verlangden door de éénmaking van het recht, ook van het burgerlijk recht,

de centralisatie van de macht in de hand te werken en het prinselijk gezag te versterken, toch kon geen volledige unificatie van de rechtsregelen worden bereikt en bleef de echte codificatie uit. Het particularisme van onze provincies was te sterk en de weerstand tegen het prinselijk gezag te groot. Doch anderszijds mag worden aangevoerd dat geen volledige rechtseenheid kon worden bereikt zolang de personen verdeeld bleven in klassen en standen, ieder met eigen voorrechten en statuut, zolang de goederen zowel door het feodaal als het burgerlijk recht werden beheerst (31).

Ondanks die toestanden werden toch door het Eeuwig Edict der Aartshertogen rechtsregelen afgekondigd waarvan de beginselen, langs de meest verscheiden wegen, in ons hedendaags recht zijn overgegaan en er blijven voortleven.

Steeds wordt het Eeuwig Edict van de Aartshertogen Albrecht en Isabella voorgesteld als het meest merkwaardig gewrocht van onze oud-vaderlandse edictale wetgeving. Op enkele uitzonderingen na, werden de oude Placcaetboeken op dit kapittel sedert honderd jaren bijna niet meer geraadpleegd. Ben ik er vandaag in gelukt deze oude tekst te ontdoen van het stof waaronder hij bedolven lag, dan zal ik mij reeds voldaan achten. En ik moge hier besluiten met de wens dat meer bekwame handen zich weldra zullen beijveren om dit kleine meesterwerk uit onze nationale rechtsgeschiedenis volledig in ere te herstellen.

- (1) en (2) Cession et transport des Pays d'Embas etc. In Placcaeten van Brabant, uitgave, 1721, blz. 440.
 (3) A. H. Scailings, Geschiedenis onzer instellingen, Brussel, 1945, blz. 86.
 (4) De Spaanse minister aan het hof van de Aartshertogen was daarentegen de minister van buitenlandse zaken, belast met de gehele internationale politiek. Op dit gebied bezat de chef-president slechts weinig bevoegdheid.
 (5) E. Picard, Evolution historique du droit civil dans les provinces belgiques, Brussel, 1905, blz. 15.
 (6) Zie bv. de gehomologeerde costumeyn van Mechelen (1535), Namen (1564), Binche (1589).
 (7) Gewoonte van Geel, rubriek XII, art. 40; gewoonte van Antwerpen, rubriek I, artikel 6.
 (8) Een op 16 maart 1824 door het Hoge Gerechtshof te Brussel geveld arrest huldigt de stelling dat het geschreven romeins recht volledige rechtskracht had in de gevallen welke door het gewoonterecht niet werden geregeld. E. Defacqz, Ancien Droit Belgique, dl I, Brussel, 1873, blz. 183, voetnota 3, zegt: «... système historiquement et juridiquement insoutenable».
 (9) Zie Tuiden, ad Institutiones, I. 3. in: Victor Brants,

La faculté de droit de l'université de Louvain, Leuven, 1906, blz. 60, voetnota 2. — Waar men in de edictale wetgeving of in de gewoonte van «gemeen recht» spreekt, wordt niet alleen het romeins recht bedoeld, doch in de eerste plaats de «algemene gewoonte». Het romeins recht was slechts «jus commune» in zover de algemene gewoonte geen oplossing bracht, onverminderd de uitdrukkelijke verwijzingen, zoals hoger reeds aangeduid.

- (10) V. Brants, op. cit., blz. 60.
 (11) Vergelijk met onze huidige Grondwet, art. 10.
 (12) Een opsomming van de voornaamste privilegiën, gemeen aan alle provincies, staat vermeld, in Patria Belgica, dl II, Brussel, 1873, blz. 390 en volgende.
 (13) E. Defacqz, op. cit., blz. 126.
 (14) Zie hierover: V. Brants: Albert et Isabelle, Leuven, Paris, 1910, blz. 93.
 (15) Alle uit het Eeuwig Edict aangehaalde teksten werden overgenomen uit: Ordonnance et Edict Perpétuel des Archiducs, nos Princes Souverains etc. avec les interprétations et éclaircissements depuis y donnez, par J. B. de Steenberghen, conseiller et avocat fiscal de Sa Majesté Catholique en son Grand Conseil à Malines; uitgegeven te Brussel bij J. t. Seistevens, zonder datum (vermoedelijk van het einde van de 17de eeuw).
 (16) De Aartshertogen zouden een bijna volledige burgerrechtelijke wetgeving hebben willen invoeren. De officiële briefwisseling uit die tijd kan hierover heel wat inlichtingen bezorgen.
 (17) Zie: G. van Dievoet, Jehan Boutillier en zijn Somme Rural, Leuven, 1951.
 (18) Zie, over de redactie en homologatie van de gewoonten, de rijkgedocumenteerde en zeer zorgvuldig opgestelde studie van John Gillissen, Les phases de la rédaction et de l'homologation des coutumes, in: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, dl XVIII, blz. 47 en volgende.
 (19) Anselmo, Commentaria ad Edictum Perpetuum, Antverpiae, apud Petrum Bellerum, 1656. Een boek van meer dan tweehonderd bladzijden, waarin onder ieder artikel de bespreking van de gestelde rechtsregel aan de hand van de jurisprudentie en doctrine wordt gegeven.
 (20) Zie J. Gillissen, in de reeds hoger aangehaalde studie.
 (21) J. Gillissen, Efforts d'unification du droit coutumier belge au XVIe et XVIIe siècles, in: Mélanges Georges Smets, Bruxelles, 1952, blz. 301 en volgende.
 (22) Alle in deze studie behandelde rekwaven, adviezen en interpretaties werden geput uit het onder (13) aangehaalde werk van J. B. de Steenberghen.
 (23) Zie Kluytskens, Beginselen van het burgerlijk recht, dl III, n° 280.
 (24) Nouveau commentaire sur l'Edit Perpétuel, Lille, Henry, zonder auteur of datum (vermoedelijk einde der 18e eeuw), blz. 108.
 (25) Anselmo, op. cit., blz. 127.
 (26) Steenberghen, op. cit., blz. 60 en 61; Anselmo, op. cit., blz. 137 tot 139.
 (27) J. Britz, Ancien Droit Belgique, Acad. Royale Belg., Brussel, blz. 694 en 695.
 (28) Anselmo, op. cit., blz. 202; Nouveau commentaire etc. blz. 230.
 (29) Zie de studie van A. Grandgagnage, De l'influence de la législation française sur celle des Pays Bas, Acad. Royale Belg., Brussel, 1831. — Een merkwaardig voorbeeld van tekstvergelijking.
 (30) Zie J. Gillissen, Les phases de la codification etc., blz. 256.
 (31) Glasson, Histoire du droit et des institutions de la France, t. VIII, Paris, 1903, blz. 38.

Antwoord van Mr J. L. CUSTERS Voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap

De eerste en wellicht meest kiese opdracht die jaarlijks aan de redenaar op de plechtige openingszitting van onze Conferentie gesteld wordt is misschien wel de keuze van een geschikt onderwerp.

Geschikt allereerst voor de redenaar zelf: blijkt immers niet dadelijk uit die keuze de uitgestrektheid van zijn sfeer van belangstelling, zijn wetenschappelijke bagage, zijn vaardigheid in het uitdiepen, verwerken en voorbrengen van het objekt van zijn studie?

Geschikt ook voor de toehoorders: het uitgelezen gezelschap dat onze redenaars komt aanhoren stelt ongetwijfeld hoge eisen en heeft daartoe het recht. De openingsrede wil immers zijn, volgens de gevestigde traditie onzer Conferenties, een demonstratie van wel sprekendheid waarbij inhoud zowel als vorm moeten beantwoorden aan de klassieke normen van wat men pleegt te noemen de redekunst, al is die redekunst ongetwijfeld in allereerste orde afgestemd op de persoonlijke waarde en het eigen talent van de spreker zelf.

Of het aldus gekozen onderwerp ook geschikt lijkt voor de voorzitter van de vergadering die, overeenkomstig de ongeschreven gewoonte als taak heeft de redenaar van repliek te dienen, is waarschijnlijk de minste van diens bekommernissen. Het meest natuurlijk voorrecht van de ene wordt vaak een zware last voor de andere. Ik zal trachten er mij naar het best vermogen van te kwijten.

U bent uw onderwerp gaan putten in de Nederlandse rechtsgeschiedenis die, zoals U bekend nog maar in een recent verleden tot een aparte volgroeide tak van wetenschap is geëmancipeerd. Slechts sinds 1877 ontving zij een plaats op het uurrooster van de Leidse Universiteit terwijl zij, indien ik mij niet vergis, aan onze rechtsfaculteiten nog maar sinds enkele jaren als keuzevak gedoceerd wordt.

In de loop van de 19de eeuw werd er nochtans zowel in België als in Nederland reeds een grote inspanning gedaan voor het publiceren van rechtshistorische documenten uit de zeventien provinciën, maar pas